

CORPUS

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ • ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

ΒΥΖΑΝΤΙΟ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ
ΙΣΤΑΜΠΟΥΛ

Η ΠΟΛΗ
ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

ΟΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ ΗΜΕΡΕΣ
ΤΟΥ ΔΙΜΗΝΙΟΥ

Ο ΜΕΓΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ
ΣΤΗΝ ΠΕΡΣΙΚΗ ΚΛΑΣΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΑΒΥ ΜΙΝΑ
ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑΤΟΣ

ΘΡΑΚΗ
ΣΤΑΥΡΟΔΡΟΜΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

ΑΘΗΝΑΪΚΕΣ «ΓΛΑΥΚΕΣ»
ΕΝΑ ΑΡΧΑΙΟ ΝΟΜΙΣΜΑ ΣΤΟ ΕΥΡΩ

ΕΚΘΕΣΗ «ΩΡΕΣ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ»

ΑΘΗΝΑ • ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ • ΜΥΣΤΡΑΣ
Η ΛΑΜΨΗ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΣΤΗΝ ΑΥΓΗ ΤΗΣ 3ης ΧΙΛΙΕΤΙΑΣ

Αθηναϊκές «γλαύκες»

Η ιστορία ενός διάσημου αρχαίου νομίσματος

*«γλαυκες ὑμᾶς οὔποτε ἐπιλείψουσι Λαυρειωτικά.
Ἄλλ' ἐνοικήσουσιν ἔνδον, ἔν τε τοῖς βαλλαντίοις
ἐννεοττεύσουσι κακλέψουσι μικρά κέρματα».*

Αριστοφάνη, Ὀρνίθες [στίχ. 1106-1108]

Η Αθήνα του δού αιώνα π.Χ., έχοντας ήδη μια υψηλού επιπέδου άνθηση των τεχνών (αγγειογραφία, πλαστική, μνημειακή αρχιτεκτονική), το μεγάλο πλεονέκτημα της κατοχής άφθονης πρώτης ύλης (από τα ορυχεία αργύρου στο Λαύριο), αλλά και ένα γοργά αυξανόμενο εμπόριο, δεν άργησε να προχωρήσει στην κοπή νομισμάτων. Λίγο μετά την Αίγινα (περί το 570 π.Χ. / βλ. Corpus 33, σελ. 92) κυκλοφόρησαν τα πρώτα αθηναϊκά αργυρά νομίσματα, τα οποία θεωρούνται από τις πιο σπουδαίες αρχαϊκές σειρές τόσο από καλλιτεχνική όσο και από ιστορική άποψη. Όπως συνέβη και με τις αργινήτιδες "χελώνες", τα αθηναϊκά νομίσματα της πρώτης περιόδου φέρουν εμφανώς τα σημάδια της επίδρασης της ηλεκτρικής νομισματοκοπίας της Ιωνίας. Όπως βεβαιώνει ο Φιλόχορος (FGH Hist. 328 απ. 200), πριν από την εκτύπωση των τετράδραμων με τη γλαύκα και με την κεφαλή της Αθηνάς στην άλλη όψη, το αθηναϊκό νόμισμα ήταν το δίδραχμο με ένα βόδι για έμβλημα ("των πρότερον δίδραχμων ὄντων ἐπίσημόν τε βοῶν ἔχόντων"). Πράγματι, τα πρώτα αυτά νομίσματα της Αθηνάς ήταν δίδραχμα (ευβοϊ-

κού βάρους = 8,5 γρ.). Πρόκειται για νομίσματα ανεπίγραφα, συνεπώς δύσκολα αναγνωρίσιμα, με ένα έμβλημα (σε υψηλό ανάγλυφο) στον εμπροσθότυπο και έγκοιλο οπισθότυπο. Σε αυτές τις προομιότερες αθηναϊκές κοπές (γνωστές ως "Wappenmünzen") παρουσιάζεται μια εντυπωσιακή ποικιλία τύπων με εραλδικά θέματα (αμφορέας, τροχός, άλογο ή αλοπροτομή, βούκραιο, αστράγαλος, γοργόνειο, σαθάρι), γεγονός το οποίο οδήγησε αρχικά στην υπόθεση ότι επρόκειτο για νομίσματα διαφορετικών πόλεων. Αργότερα υποστηρίχθηκε η άποψη ότι τα εραλδικά αυτά θέματα είναι έμβληματα σπουδαίων αθηναϊκών οικογενειών, αφού απαντούν και σε επίσημα ασπίδων οπλιτών αυτής της περιόδου. Σύμφωνα λοιπόν με αυτή τη θεωρία, τα έμβληματα στα αθηναϊκά νομίσματα του δού αιώνα π.Χ. εκφράζουν με τον τρόπο τους τα ιδέωδη μιας αριστοκρατικής κοινωνίας, ενώ η αντικατάστασή τους, κατά το τελευταίο τέταρτο του αιώνα, με τις "γλαύκες" συμβολίζει το τέλος της αρχαϊκής Αθηνάς: τη μετάβαση δηλαδή της πόλης από μια κοινωνία αριστοκρατική σε μια κοινωνία δημοκρατική, μέσω βέβαια της "τυραν-

Αργυρό (AR) τετράδραχμο περί το 455 π.Χ.
Βάρος 17,01 γρ.
[Starr Group V B, 188]
(Leu Numismatics, Auction 81)

Εμπροσθότυπος: Κεφαλή Αθηνάς προς τα δεξιά, φορώντας αττικού τύπου περικεφαλαία διακοσμημένη με τρία φύλλα ελιάς και ελικοειδές ανθέμιο.

Οπισθότυπος: ΑΘΕ. Γλαύκα με κλειστές τις φτερούγες στέκεται προς τα δεξιά. Αριστερά στο πεδίο κλαδί ελιάς και μηνίσκος.

Αργυρή (AR) δραχμή του τύπου "Wappenmünzen", περί το 530 π.Χ.
 Βάρος 4,32 γρ.
 [De Nanteuil / Seltman pl. IV, δ. / Svoronos pl. 1, 58]
 (Leu Numismatics, Auction 81)
 Εμπροσθότυπος: Τετράκτινος τροχός με αντηρίδες.
 Οπισθότυπος: Εγκοίλο τετράγωνο που χωρίζεται με διαγώνιο.

Αργυρός (AR) οβολός του τύπου "Wappenmünzen", περί το 515-510 π.Χ.
 Βάρος 0,54 γρ.
 [SNG Copenhagen 7 / Seltman pl. IV, aa]
 (CNG ID.4407)
 Εμπροσθότυπος: Τετράκτινος τροχός.
 Οπισθότυπος: Εγκοίλο τετράγωνο που χωρίζεται σε τέσσερα τμήματα (το ένα γεμισμένο).

Αργυρό (AR) δίδραχμο του τύπου "Wappenmünzen", περί το 525-515 π.Χ.
 Βάρος 8,53 γρ.
 [PCG 4.26 / Seltman 89]
 Εμπροσθότυπος: Γοργόνη.
 Οπισθότυπος: Εγκοίλο τετραμερές τετράγωνο, με μικρή κεφαλή πάνθηρα σε ένα από τα διάχωρα.

Αργυρό (AR) τετράδραχμο, περί το 525-515 π.Χ.
 Βάρος 16,82 γρ.
 [BMC 17]
 Οπισθότυπος: Εγκοίλο τετράγωνο με κεφαλή πάνθηρα.

νίας" του Πεισίστρατου. Ωστόσο, και αυτή η άποψη έχει αμφισβητηθεί και υποστηρίχθηκε ότι οι εραλδικοί νομισματικοί τύποι των αρχαϊκών αθηναϊκών νομισμάτων πρέπει να θεωρηθούν ως εμβλήματα της πόλης και να συνδεθούν περισσότερο με τη λατρεία της Αθηνάς.

Ο Πεισίστρατος, ελέγχοντας τα ορυχεία του Παργαίου και επιτυγχάνοντας εντατικότερη εκμετάλλευση των κοιτασμάτων αργύρου στο Λαύριο, ισχυροποίησε το αθηναϊκό νόμισμα και αύξησε τον αριθμό των νομισμάτων που κυκλοφορούσαν. Η Αθήνα, με την εσωτερική και εξωτερική ειρήνη που της εξασφάλισε το τυραννικό καθεστώς του Πεισίστρατου, δοκίμασε μια περίοδο ευημερίας ως αποτέλεσμα της αύξησης του εμπορίου της. Ο Πεισίστρατος, χωρίς να επιδιώκει εντάσεις, κατάφερε να εξασφαλίσει την κυριαρχία στη Σαλαμίνα, ήπιες σχέσεις με τη Σπάρτη και να ανοίξει το Αιγαίο και τον Ελληνισπόντο στο αθηναϊκό εμπόριο. Έτσι, η Αθήνα μπορούσε να ελέγχει το πέρασμα προς τον Εύξεινο Πόντο και τον σιτοβολώνα της Νότιας Ρωσίας, μια πολύ μεγάλη αγορά για το αθηναϊκό λάδι. Στη δεκαετία του 530 π.Χ. τυπώθηκαν και τέθηκαν σε κυκλοφορία - πιθανώς από τον Πεισίστρατο - τα πρώτα αθηναϊκά ασημένια νομίσματα, που φέρουν τύπους με μορφή και στις δύο όψεις τους, εξέλιξη σημαντική στην ιστορία της νομισματοκοπίας. Πρόκειται στην αρχή για αργυρά δίδραχμα (8,6 γρ.) με το αποτροπαϊκό χαρακτήρα Γοργόνη στον εμπροσθότυπο και με ένα μικρό κεφαλή πάνθηρα που χαράσσεται σε ένα από τα τέσσερα διάχωρα του εγκοίλου τετραγώνου στον οπισθότυπο. Αμέσως μετά (περί το 525-515 π.Χ.) κόπηκαν αργυρά τετράδραχμα με Γοργόνη στον εμπροσθότυπο και μια κεφαλή πάνθηρα (λεοντοπρότομη ή βούρκρανο), που όμως πλέον γέμισε όλο τον χώρο του εγκοίλου τετράγωνου.

Σχεδόν την ίδια περίοδο εμφανίσθηκε στην Αθήνα ένας νέος τύπος τετράδραχμον με την απεικόνιση της κεφαλής της Αθηνάς στη μία όψη και τη γλαύκα μαζί με την επιγραφή ΑΘΕ στην άλλη, αντικαθιστώντας την προηγούμενη σειρά νομισματικών τύπων. Η εμφάνιση των "γλαυκών", του νομίσματος που έμελλε να καταστεί το διασημότερο του αρχαίου κόσμου και η εξαφάνιση των νομισμάτων με επίσημο (έμβλημα) τοποθετείται περί το 527 π.Χ., λίγο μετά τον θάνατο του Πεισίστρατου (αν και προτάθηκαν προικότερες χρονολογήσεις βάσει τεχνολογικών συζητήσεων των κεφαλών της Αθηνάς με άλλα αρχαϊκά έργα τέχνης). Το νέο αθηναϊκό νόμισμα παρουσιάζει μια τυπολογία που παρέμεινε απαράλλακτη για περισσότερο από διακόσια χρόνια στην Αττική, ενώ επηρέασε βαθύτητα την ελληνική (αλλά

Αργυρό (AR) τετράδραχμο περί το 500 π.Χ.
 Βάρος 16,79 γρ.
 [Seltman 167 / C. Seltman, Masterpieces of Greek Coinage, Oxford 1949, 5 / SNG Spencer Churchill / Svoronos pl. 4, 25 var.]
 (Leu Numismatics, Auction 81)
 Εμπροσθότυπος: Κεφαλή Αθηνάς ("γλαυκόπιδος") προς τα δεξιά, φορώντας αττικό τύπο περικεφαλαία (με λοφίο το οποίο υποδηλώνεται από μοτίβο γωνιωδών ελιγμών - ζικ-ζακ), στρογγυλά ενούτια και μεγάλους σφαιρικούς οφθαλμούς.
 Οπισθότυπος: ΑΘΕ. Γλαύκα με κλειστές τις φτερούγες στέκεται προς τα δεξιά. Πίσω της κλαδί ελιάς.

Αργυρό (AR) τετράδραχμο περί το 465 π.Χ.

Βάρος 17,12 γρ.

[BMFA 1063 / Seltman 425a / Starr Group II C, 68 / Warren 812C]

(Leu Numismatics, Auction 81)

Εμπροσθότυπος: Κεφαλή Αθηνάς προς τα δεξιά, φορώντας αττικού τύπου περικεφαλαία διακοσμημένη με τρία φύλλα ελιάς και ελιαιοειδές ανθέμιο. Οπισθότυπος: ΑΘΕ. Γλαύκα με κλειστές τις φτερούγες στέκεται προς τα δεξιά. Αριστερά στο πεδίο κλαδί ελιάς και μινθίσκος.

Αργυρό (AR) τετράδραχμο περί το 460-450 π.Χ.

Βάρος 17,16 γρ.

(ANS 1923.999.95)

Εμπροσθότυπος: Κεφαλή Αθηνάς προς τα δεξιά, φορώντας αττικού τύπου περικεφαλαία διακοσμημένη με τρία φύλλα ελιάς και ελιαιοειδές ανθέμιο. Οπισθότυπος: ΑΘΕ. Γλαύκα, σε έγκοιλο τετράγωνο, με κλειστές τις φτερούγες στέκεται προς τα δεξιά. Αριστερά στο πεδίο κλαδί ελιάς και μινθίσκος.

Αργυρό (AR) τετράδραχμο περί το 455 π.Χ.

Βάρος 17,15 γρ.

[Starr Group V B, 202]

(Leu Numismatics, Auction 81)

Εμπροσθότυπος: Κεφαλή Αθηνάς προς τα δεξιά, φέροντας αττικού τύπου περικεφαλαία διακοσμημένη με τρία φύλλα ελιάς και ελιαιοειδές ανθέμιο. Οπισθότυπος: ΑΘΕ. Γλαύκα με κλειστές τις φτερούγες στέκεται προς τα δεξιά. Αριστερά στο πεδίο κλαδί ελιάς και μινθίσκος.

Αργυρό (AR) τετράδραχμο περί το 460-450 π.Χ.

Βάρος 17,14 γρ.

[Starr 204]

(BM 1948)

Εμπροσθότυπος: Κεφαλή Αθηνάς προς τα δεξιά, φορώντας αττικού τύπου περικεφαλαία διακοσμημένη με τρία φύλλα ελιάς και ελιαιοειδές ανθέμιο. Οπισθότυπος: ΑΘΕ. Γλαύκα με κλειστές τις φτερούγες στέκεται προς τα δεξιά. Αριστερά στο πεδίο κλαδί ελιάς και μινθίσκος.

και νεώτερη ευρωπαϊκή) νομισματοκοπία στο σύνολό της. Το εξαιρετης σφραγιστολογικής κεφαλή της Αθηνάς Πολιάδας - εφάμιλλο των καλύτερων παραδειγμάτων των αρχαίων κορών της Ακρόπολης - γεμίζει με μεγαλοπρέπεια τον εμπροσθότυπο του νομίσματος. Η θεά απεικονίζεται με εξέχοντες σφαιρικούς οφθαλμούς, που αποδίδονται μετωπικά χωρίς βλέφαρα, με στρογγυλά ενότια και κράνος και με τα μαλλιά ριγμένα στο μέτωπο. Κοιτάζοντας αυτό το κεφάλι της Αθηνάς μάς έρχεται στον νου το ομηρικό "θεά γλανυόπις Ἀθῆνη", στο οποίο βέβαια με ενόχθεια παραπέμπει και η παράσταση της γλαύκας (κουκουβάγιας), του ιερού πτηνού της Αθηνάς, στο έγκοιλο τετράγωνο του οπισθότυπου: η γλαύκα απεικονί-

νίζεται, στραμμένη προς τα δεξιά, με το κεφάλι κατενώπιον και με κλειστές φτερούγες, ενώ την πλαισιώνουν ένα κλαδί ελιάς και η επιγραφή ΑΘΕ. Έτσι, οι δύο όψεις του νομίσματος συνθέτουν ένα ισορροπημένο θεματικά και αισθητικά δίπτυχο, όπου στην καλλιτεχνική αντίθεση ανάμεσα στο κεφάλι της Αθηνάς, που γεμίζει την επιφάνεια του εμπροσθότυπου και στην όχι σημαντική σύνθεση του οπισθότυπου, η οποία αναπτύσσεται ήπια (γλαύκα - κλαδί ελιάς - γράμματα) αφήνοντας ακάλυπτα σημεία, αντιπαραβάλλεται μια σαφής θεματική ενότητα, με τη χάραξη δύο συναφών τύπων (Αθηνάς και γλαύκας), που υποδηλώνεται εμφανικά και με τον τονισμό επιμέρους χαρακτηριστικών (λ.χ. ο σφαιρικός οφθα-

Αργυρό (AR) δεκάδραχμο "Μαραθόνος", περί το 467-465 π.Χ.

[C.G. Starr, Athenian Coinage 480-449 B.C., Oxford 1970, σσ. 33-42]

(Νομισματικό Μουσείο Αθηνών)

Εμπροσθότυπος: Κεφαλή Αθηνάς προς τα δεξιά, φέροντας αττικού τύπου περικεφαλαία διακοσμημένη με τρία φύλλα ελιάς και ελιαιοειδές ανθέμιο.

Οπισθότυπος: Α-Θ-Ε. Γλαύκα που απεικονίζεται μετωπικά με ανοικτές τις φτερούγες, καλύπτοντας όλη την επιφάνεια του έγκοιλου τετραγώνου. Δεξιά επάνω στο πεδίο κλαδί ελιάς.

Αργυρό (AR) τετράδραχμο μετά το 449 π.Χ.

Βάρος 17,02 γρ.

(CNG ID.61855)

[SNG Copenhagen 31]

Εμπροσθότυπος: Κεφαλή Αθηνάς προς τα δεξιά, φορώντας αττικού τύπου περικεφαλαία διακοσμημένη με τρία φύλλα ελιάς και ελικοειδές ανθέμιο. Οπισθότυπος: ΑΘΕ. Γλαύκα με κλειστές τις φτερούγες στέκεται προς τα δεξιά. Αριστερά στο πεδίο κλαδί ελιάς και μηνίσκος.

Αργυρό (AR) τετράδραχμο μετά το 449 π.Χ.

Βάρος 17,18 γρ.

[SNG Copenhagen 31]

(CNG ID.4721)

Εμπροσθότυπος: Κεφαλή Αθηνάς προς τα δεξιά, φορώντας αττικού τύπου περικεφαλαία διακοσμημένη με τρία φύλλα ελιάς και ελικοειδές ανθέμιο. Οπισθότυπος: ΑΘΕ. Γλαύκα, σε έγκοιλο τετράγωνο, με κλειστές τις φτερούγες στέκεται προς τα δεξιά. Αριστερά στο πεδίο κλαδί ελιάς και μηνίσκος.

Αργυρό (AR) τετράδραχμο περί το 449-413 π.Χ.

Βάρος 17,08 γρ.

[Starr pls. 22-23]

(Ancient Coins 37381)

Εμπροσθότυπος: Κεφαλή Αθηνάς προς τα δεξιά, φορώντας αττικού τύπου περικεφαλαία διακοσμημένη με τρία φύλλα ελιάς και ελικοειδές ανθέμιο. Οπισθότυπος: ΑΘΕ. Γλαύκα, σε έγκοιλο τετράγωνο, με κλειστές τις φτερούγες στέκεται προς τα δεξιά. Αριστερά στο πεδίο κλαδί ελιάς και μηνίσκος.

θλμός της Αθηνάς είναι όμοιος με τους οφθαλμούς της γλαύκας).

Ο στερεότυπος χαρακτήρας των αθηναϊκών νομισμάτων κατά τον 5ο αιώνα που ακολουθήσε, αν και δεν έχει επαρκώς αιτιολογηθεί, αποδίδεται συνήθως στην εμπορική σκοπιμότητα και στις ανάγκες για μαζική παραγωγή του τύπου, σε μια εποχή κατά την οποία τα αθηναϊκά νομίσματα (κυρίως τετράδραχμα, αλλά και δεκάδραχμα) είχαν κατακλύσει τον ελληνικό κόσμο, αφού ήταν γνωστά παντού, όπου υπήρχαν Έλληνες. Η ανάγκη να διατηρηθεί η αξιοπιστία του νομίσματος φαίνεται ότι εμπόδισε τους Αθηναίους χαρακτές να εκμεταλλευτούν τις μεγάλες αλλαγές στη γλυπτική και στην αγγειογραφία, με αποτέλεσμα να μη προχωρήσουν στη χάραξη νέων, εξελιγμένων, νομισματικών τύπων, όπως συνέβη λ.χ. στη Σικελία. Καθώς η ακρίβεια του βάρους και η καθαρότητα του αργύρου ήταν επιβεβλημένη, ο νομισματικός τύπος διατηρήθηκε αναλλοίωτος από την πρώτη κοπή έως την ήττα της Αθήνας το 404 π.Χ. Η ανακάλυψη το 483 π.Χ. μιας νέας φλέβας μεταλλεύματος στο Λαύριο και η χρησιμοποίηση των νεφρών, ύστερα από τη διορατική πρόταση του Θεμιστοκλή, για τη ναυπήγηση ισχυρού πολεμικού στόλου έδωσε στην Αθήνα τη δυνατότητα να διαδοματίσει εξέχοντα πολιτικό και στρατιωτικό ρόλο κατά την ελληνοπερσική σύγκρουση, ενώ την έφερε σε μια ηγεμονική θέση, στην οποία παρέμεινε καθόλη τη διάρκεια του 5ου αιώνα π.Χ. Η αφθονία και η εξαιρετικά μεγάλη διασπορά της αθηναϊ-

Αργυρό (AR) τετράδραχμο μετά το 449 π.Χ.

Βάρος 17,17 γρ.

[SNG Copenhagen 31]

(CNG ID.4720)

Εμπροσθότυπος: Κεφαλή Αθηνάς προς τα δεξιά, φέροντας αττικού τύπου περικεφαλαία διακοσμημένη με τρία φύλλα ελιάς και ελικοειδές ανθέμιο. Οπισθότυπος: ΑΘΕ. Γλαύκα, σε έγκοιλο τετράγωνο, με κλειστές τις φτερούγες στέκεται προς τα δεξιά. Αριστερά στο πεδίο κλαδί ελιάς και μηνίσκος.

κής "γλαύκας" (τη συναντούμε σε όλο το Αιγαίο και τον Εύξεινο Πόντο, στη Σικελία, στην Αίγυπτο, στην Αλ Μίνα της Συρίας, στη Βαβυλώνα, στην Περσία, στο Αφγανιστάν) δηλώνει εμφατικά και με τρόπο εύλωτο τη μεγάλη οικονομική αλλά και πολιτική δύναμη της Αθήνας. Επιπλέον, αυτή η μεγάλη διασπορά των "γλαυκών", σε περιοχές κυρίως με μεγάλη παραγωγή σίτου (Αίγυπτος, Σικελία, νότιες ακτές σημερινής Ρωσίας), όπου συναντάται σε μεγάλους αριθμούς, βεβαιώνει και έναν βασικό τους ρόλο: την εξαγωγή δηλαδή μεγάλων ποσοτήτων αργύρου ως ανταλλαγή με πολύτιμα προϊόντα και αγαθά που απουσίαζαν από τη "λεπτόγαιον" Αθήνα (κυρίως αγροτικά προϊόντα, δούλοι και πρώτες ύλες).

Σε αυτή τη νομισματική πολιτική της Αθήνας εντάσσεται η κοπή και κυκλοφορία, σε ικανό αριθμό, βαρυσταθμών δεκάδραχμων (43 γρ. περίπου). Πρόκειται για τα περίφημα αργυρά "δεκάδραχμα του Μαραθώνα", που ονομάστηκαν έτσι, διότι αρχικά θεωρήθηκαν ως επινίκιες εκδόσεις σε ανάμνηση της μάχης του Μαραθώνα ή των νικιών του 480/79 π.Χ. Η σύνδεση των αθηναϊκών δεκάδραχμων με τη νίκη των Αθηναίων κατά των Περσών στηρίχθηκε και σε ορισμένα εικονογραφικά στοιχεία, που κάνουν την εμφάνισή τους στις δύο όψεις τους. Καταρχάς, στον οπισθότυπο η γλαύκα απεικονίζεται κατενώπιον με ανοικτές τις φτερούγες,

Χρυσός (AV) στατήρας του 406 π.Χ.

Βάρος 8,53 γρ.

(Ιδιωτική Συλλογή)

Εμπροσθότυπος: Κεφαλή Αθηνάς προς τα δεξιά, φέροντας αττικού τύπου περικεφαλαία διακοσμημένη με τρία φύλλα ελιάς και ελικοειδές ανθέμιο.

Οπισθότυπος: ΑΘΕ. Γλαύκα, σε έγκοιλο τετράγωνο, με κλειστές τις φτερούγες στέκεται προς τα δεξιά. Αριστερά (επάνω) και δεξιά (κάτω) στο πεδίο κλαδί ελιάς και μνηίσκος.

Αργυρό (AR) τετράδραχμο μετά το 393 π.Χ.

Βάρος 17,06 γρ.

(CNG 1218342627)

[SNG Copenhagen 63]

Εμπροσθότυπος: Κεφαλή Αθηνάς προς τα δεξιά, φορώντας αττικού τύπου περικεφαλαία διακοσμημένη με τρία φύλλα ελιάς και ελικοειδές ανθέμιο.

Οπισθότυπος: ΑΘΕ. Γλαύκα με κλειστές τις φτερούγες στέκεται προς τα δεξιά. Αριστερά στο πεδίο κλαδί ελιάς και μνηίσκος.

παραπέμποντας στη ναυμαχία της Σαλαμίνας όπου, σύμφωνα με την παράδοση, μια κοκκουβέργια πετούσε επάνω από τα πλοία, ως σημάδι της ελληνικής νίκης. Δύο ακόμη αλλαγές, που εμφανίζονται στα δεκάδραχμα αυτά, αλλά και στα αθηναϊκά τετράδραχμα του 5ου αιώνα π.Χ., συσχετίστηκαν με τα Μηδικά: αφενός η προσθήκη στο κράνος της Αθηνάς τριών φύλλων ελιάς ως αναγνώριση της νίκης και αφετέρου η χάραξη πλάι στη γλαύκα ενός μνηίσκου, που ερμηνεύθηκε ως υπαινक्तिός στη ναυμαχία της Σαλαμίνας, η οποία έγινε κατά το τελευταίο τέταρτο της σελήνης. Αν και μια μεταγενέστερη χρονολόγηση προβληματίζει σε σύγκριση με την αρχαιότητα της σφραγισμένης, ωστόσο σύμφωνα με τις επικρατέστερες απόψεις, τα αθηναϊκά δεκάδραχμα πρέπει να χρονολογηθούν γύρω στο 565 π.Χ. και να συσχετιστούν περισσότερο με την υπόλοιπη νομισματική πολιτική της ηγεμονεύουσας Αθήνας και τις ανάγκες εξαγωγής του πολύτιμου μετάλλου, που είχε την τύχη να διαθέτει άφθονο η πόλη, και λιγότερο να θεωρηθούν ως επινίκιες αναμνηστικές κοπές (της δεκαετίας 480-470 π.Χ.). Αρχικά έχει συζητηθεί και η εμφάνιση του μνηίσκου στον οπισθότυπο των δεκάδραχμων (και των τετράδραχμων), ο οποίος σήμερα θεωρείται μάλλον ως έμβλημα τις νυκτόβας γλαύκας παρά υπόμνηση της μεγάλης ναυμαχίας. Το κεφάλι της θεάς στα δεκάδραχμα, με την καθαρότητα των γραμμών και τη μεγαλοπρέπεια των νεανικών χαρακτηριστικών, αποτελεί ένα ανυπέρογκτο αριστούργημα στην ιστορία της νομισματοκοπίας. Την επιβλητική εικόνα

Αργυρό (AR) τετράδραχμο "νέας τεχνοτροπίας", 109-108 π.Χ.

Βάρος 16,72 γρ.

[Thompson 719b]

(CNG ID.1218343205)

Εμπροσθότυπος: Κεφαλή Αθηνάς με αττικό κράνος προς τα δεξιά, στον τύπο της Αθηνάς Παρθένου του Φειδία.

Οπισθότυπος: Α-ΘΕ. Γλαύκα επάνω σε αμφορέα προς τα δεξιά με κλειστές τις φτερούγες. Φαρέτρα και τόξο. Α επάνω στον αμφορέα, ΜΕ κάτω στο πεδίο, και αριστερά τρία ονόματα αρχόντων: ΔΑΜΩΝ, ΣΩΣΙΚΡΑΤΗΣ, ΚΡΙΤΩΝ. Όλα περιζελούνται σε στεφάνι ελιάς.

Αργυρό (AR) τετράδραχμο "νέας τεχνοτροπίας", 164/3 [ή 131/310] π.Χ.

Βάρος 16,82 γρ.

[Thompson 400d]

(Antiqua Inc. 9C018)

Εμπροσθότυπος: Κεφαλή Αθηνάς με αττικό κράνος προς τα δεξιά, στον τύπο της Αθηνάς Παρθένου του Φειδία.

Οπισθότυπος: Α-ΘΕ. Γλαύκα επάνω σε αμφορέα προς τα δεξιά με κλειστές τις φτερούγες. Ι επάνω στον αμφορέα, ΣΩ κάτω στο πεδίο. Ελέφαντας στο πεδίο δεξιά, σύμβολο της κυριαρχίας της Αθήνας από τον Αντίοχο IV. Όλα περιζελούνται σε στεφάνι ελιάς.

συμπληρώνει η γλαύκα με τις ανοικτές φτερούγες, τρανό σύμβολο της Αθηναϊκής Ηγεμονίας.

Στο ίδιο πνεύμα έχουν κοπεί και τα σύγχρονα, νέου τύπου αθηναϊκά τετράδραχμα (17,2 γρ.), τα οποία κυκλοφόρησαν τότε ως "παγκόσμιο συνάλλαγμα": με τη γλαύκα να έχει κλειστές τις φτερούγες και τον μνηίσκο δίπλα της, ενώ το κράνος της Αθηνάς να είναι διακοσμημένο με φύλλα ελιάς. Το εξαιρετό κεφάλι της Αθηνάς σε αυτές τις νομισματικές σειρές (μέσα 5ου αιώνα π.Χ.), αν και αποπνέει μια ανανεωτική καλλιτεχνική τάση (ιδίως στην απόδοση της επιδεριμίδας), ακολουθεί πιστά την αρχαϊκή τυπολογία με το κεφάλι σε κατατομή και τα μαλλιά έντονα στυλιζαρισμένα να πέφτουν στο μέτωπο. Γενικά, τίποτα δεν θυμίζει τις πλαστικές μορφές των γλυπτών του Παρθενώνα, τις οποίες, αντίθετα, αναγνωρίζουμε στα αριστουργήματα των κοπών των Συρακουσών και άλλων ελληνικών πόλεων. Το αθηναϊκό τετράδραχμο χρησιμοποιήθηκε ευρέως ως μέσο συναλλαγής εντός της αθηναϊκής επικράτειας αλλά και στην υπόλοιπη Ελλάδα. Το περίφημο ψήφισμα "περί αναγκαστικής κυκλοφορίας" των Αθηναίων, το οποίο απαγόρευε στους συμμάχους τους (της Δηλιακής Συμμαχίας) να κόβουν ασημένια νομίσματα, ανέστειλε σε

Αργυρό (AR) τετράδραχμο "νέας τεχνοτροπίας", 110-109 π.Χ.
Βάρος 16,92 γρ.
[Thompson 714j]
(CNG ID.4696)

Εμπροσθότυπος: Κεφαλή Αθηνάς με αττικό κράνος προς τα δεξιά, στον τύπο της Αθηνάς Παρθένου του Φειδία.

Οπισθότυπος: Α-ΘΕ. Γλάυκα επάνω σε αμφορέα προς τα δεξιά με κλειστές τις φτερούγες. Μέλισσα στον αμφορέα, ΣΟ κάτω στο πεδίο και αριστερά τρία ονόματα αρχόντων: ΖΩΙΑΟΣ, ΕΥΑΝΑΡΟΣ, ΖΩΙΟΣ. Όλα περικλιούνται σε στεφάνι ελιάς.

Αργυρό (AR) τετράδραχμο, κοπή του Σύλλα 86-84 π.Χ.
Βάρος 16,73 γρ.
[Thompson 1344 / Svoronos pl.78, 23 / Weber 3526]
(CNG)

Εμπροσθότυπος: Κεφαλή Αθηνάς με αττικό κράνος προς τα δεξιά, στον τύπο της Αθηνάς Παρθένου του Φειδία.

Οπισθότυπος: Γλάυκα επάνω σε αμφορέα προς τα δεξιά με κλειστές τις φτερούγες. Τρόπαια αριστερά και δεξιά στο πεδίο. Όλα περικλιούνται σε στεφάνι ελιάς.

μεγάλο βαθμό την εξέλιξη της νομισματοκοπίας πολλών πόλεων της μητροπολιτικής Ελλάδας. Το αθηναϊκό τετράδραχμο κατέστη το νόμισμα όχι μόνο της συμμαχίας αλλά και ολόκληρης της Μεσογείου, που ενοποιήθηκε οικονομικά υπό την ηγεμονία και οικονομική παντοδυναμία των Αθηναίων. Ωστόσο, εφόσον είχε μεγάλη ονομαστική αξία, καθώς ένα τετράδραχμο αντιστοιχούσε σχεδόν σε έναν εβδομαδιαίο μισθό για δικαστική υπηρεσία στην Ηλιαία (τέλη 5ου αιώνα π.Χ.), ήταν καταλλήλοτερο για τις εξωτερικές εμπορικές σχέσεις της Αθήνας. Για την εσωτερική αγορά τέθηκαν σε κυκλοφορία δραχμές (4,3 γρ.) και υποδιαρέσεις (η μία δραχμή αντιστοιχούσε σε έξι οβολούς): τριώβολον (2,15 γρ.), διώβολον (1,4 γρ.), τριημιώβολιον (1,08 γρ.), οβολός (0,72 γρ.), ημιώβολιον (0,36 γρ.), τεταρτημόρια ή τέταρτο οβολού.

Η καταστροφή του αθηναϊκού στόλου στη Σικελία υποχρέωσε την Αθήνα να λιώσει τους χρυσούς θησαυρούς της Ακρόπολης (συγκεκριμένα οκτώ από τις δέκα χρυσές Νίκες, αφιερώματα στην Αθηνά των δέκα αθηναϊκών φυλών), προκειμένου να ανευρεθούν τα απαιτούμενα ποσά για τη ναυπήγηση νέου στόλου. Ήταν η πρώτη φορά που η Αθήνα έκοψε χρυσά νομίσματα (χρυσούς στατήρες των 8,5 γρ. στον τύπο του αργυρού τετράδραχμου). Η ήττα στους Αγίους Ποταμούς το 404 π.Χ. σήμανε την οριστική πτώση της Αθηναϊκής Ηγεμονίας. Λόγω έλλειψης του πολυτι-

μου μετάλλου η πόλη έκοψε τα πρώτα κίβδηλα νομίσματα, γνωστά ως υπόχαλκα, με πυρήνα χάλκινο και επίσρωση αργύρου. Πρόκειται για τα "πονηρά χάλκια", που αναφέρει ο Αριστοφάνης στους Βατραχούς (στίχ. 725-726): "άλλά τούτοις τοῖς πονηροῖς χάλκιοις χθές τε καὶ πρόνῃν κοπέει τῷ κακίῳ κόμματι". Η αργυρή νομισματοκοπία της Αθήνας αναβίωσε εκ νέου από το 393 π.Χ., με την κοπή και κυκλοφορία τετράδραχμων με τους ίδιους πάντα τύπους (Αθηνά στον εμπροσθότυπο και γλάυκα στον οπισθότυπο), αλλά με φανερές ορισμένες τεχνολογικές βελτιώσεις (όπως ο οφθαλμός της Αθηνάς που αποδίδεται προφύλι κι όχι μετωπικά). Ο νέος αυτός τύπος παρέμεινε σταθερός μέχρι τις αρχές του 3ου αιώνα π.Χ., όταν ο Λάχαρης, ένας δημοφιλής δημαγωγός, διοικητής του σώματος των μισθοφόρων, εκμεταλλεύθηκε κατά τη διάρκεια μιας σιτοδείας τη λαϊκή δυσανεμία και αναδείχθηκε (με την υποστήριξη του Κάσσανδρου) τύραννος της πόλης. Ο Λάχαρης έθεσε το 296/295 π.Χ. σε κυκλοφορία άλλη μια σειρά χρυσών στατήρων, που προήλθε από το λιώσιμο των θησαυρών της Αθηνάς Παρθένου, για να αντιμετωπίσει τα στρατεύματα του Δημητρίου του Πολιορκητού (ανεπιτυχώς ωστόσο). Μάλιστα, μεταξύ άλλων, αφαίρεσε από το άγαλμα της Αθηνάς στον Παρθενώνα το χρυσό ένδυμα, έργο του Φειδία, με αποτέλεσμα να λέγεται ότι "ο Λάχαρης έγδυσε την Αθηνά". Στις αρχές του 2ου αιώνα π.Χ. και καθόλη τη διάρκεια του 1ου αιώνα π.Χ., τέθηκε σε κυκλοφορία μια εντυπωσιακή σειρά ασχημένων αθηναϊκών τετράδραχμων, που ονομάστηκαν σειρά της "νέας τεχνοτροπίας", με την κεφαλή της Αθηνάς Παρθένου του Φειδία στον εμπροσθότυπο και τη γλάυκα επάνω σε αμφορέα στον οπισθότυπο, που περιβάλλεται από στεφάνι με φύλλα ελιάς. Για τον λόγο αυτό έχει υποστηριχθεί ότι πρόκειται για τις λεγόμενες "δραχμαί στεφανηφόροι", που συναντώνται σε επιγραφές της Δήλου. Το νόμισμα διατηρεί βέβαια τα παλαιά τους τυπολογικά χαρακτηριστικά, αλλά είναι διαφορετικό (πεπλατημένο πέταλο και λεπτότερο περίγραμμα).

Οι αθηναϊκές "γλαύκες" θα πάνουν για αιώνες να χαρασσονται επάνω σε νομίσματα, μέχρι που στη σύγχρονη εποχή θα επανεμφανιστούν στις δραχμές του νεώτερου ελληνικού κράτους. Σε λίγες ημέρες αντικαθίσταται το εθνικό μας νόμισμα, η "δραχμή", από το "ευρώ". Και να που η γλάυκα θα βρίσκεται δίπλα μας και σε αυτή την ιστορική στιγμή για την ελληνική(-ευρωπαϊκή) νομισματοκοπία. Ένα αντίγραφο αρχαίου αθηναϊκού τετράδραχμου του 5ου αιώνα π.Χ., που θα φέρει την παράσταση της αγαπητής μας γλαύκας, θα κοσμήει την εθνική όψη του ενός ευρώ. Το σχέδιο φιλοτέχνησε ο γλύπτης Γεώργιος Σταματόπουλος, ο οποίος εργάζεται στο Ίδρυμα Εκτίπωσης Τραπεζογραμματίων και Αξιών της Ελλάδος, "πατώντας" επάξια στα ίχνη των αρχαίων Ελλήνων ομότεχνών του.

Ένα (1) ευρώ.
Εθνική όψη.

Δημήτριος Ν. Γαρουφαλής
Αρχαιολόγος - Δ/ντής Σύνταξης

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

1. Αρχικά είχε προταθεί και είχε αποφασίσει ο Δήμος να χρησιμοποιηθούν τα κέρδη για να διανεμηθεί σε κάθε Αθηναίο πολίτη το ποσό των δέκα δραχμών.

Για περισσότερη μελέτη:

- (1) C.M. Kraay: THE ARCHAIC OWLS OF ATHENS: CLASSIFICATION AND CHRONOLOGY.
- (2) Μαντώ Οικονομίδου: ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΕΧΝΗ: ΑΡΧΑΙΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ, Εκδοτική Αθηνών.
- (3) ΙΔΙΟΥ ΜΕΛΑΘΡΟΝ 2000, ΤΟ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΣΤΟ ΚΑΤΩΦΑΙ ΤΟΥ 21ου ΑΙΩΝΑ, Υπουργείο Πολιτισμού, Νομισματικό Μουσείο, Αθήνα 2001.
- (4) Christopher Howgego: ANCIENT HISTORY FROM COINS, Routledge, London & New York 1995.
- (5) G.K. Jenkins: ANCIENT GREEK COINS, Seaby London 1990.
- (6) C.M. Kraay: ARCHAIC AND CLASSICAL GREEK COINS, London 1976.